

Նելլի Խաչատրյան, պ.գ.թ.
ՀԱԻ

Սալվինե Մարկոսյան
ՀԱԻ

Մարիամ Հարությունյան
ՀԱԻ

ԷԹՆՈԿՐՈՆԱԿԱՆ ՎԵՐԱՓՈԽԱՐԿՈՒՄԸ ՀԱՄԱՃԻԱՐՀԱՅՆԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ (ՀՆԴԱԿԱՆ, ԹՈՒՐԲԱԿԱՆ ԵՒ ԻՌԱՆԴԱԿԱՆ ՍՓՅՈՒՌՆԵՐԻ ՓՈՐՁԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ)

Համաշխարհայնացման գործընթացում կրոնական փոխարկման և վերափոխարկման էթնիկ բաղադրիչների ուսումնասիրության խնդրի արդիականությունը ներկայումս պայմանավորված է կրոնի դերի փոփոխությամբ:

Կրոնի կողմից իրականացվող գործառնությունների տարբերվում են՝ կախված էթնոսոցիալական երևույթների բովանդակությունից և համատեքստից:

Համաշխարհայնացման գործընթացների անքակտելի մաս կազմող ակտիվ միգրացիոն հոսքերը ենթադրում են համաշխարհային կրոնների և կրոնական շարժումների տեղաշարժ, որը, ըստ էության, հանգեցնում է կրոնատառության ձևերի բազմազանեցմանն ու հասարակության մեջ կրոնական գործընթացների ակտիվացմանը: Էթնոկրոնական փոխարկման (այն է՝ այլ կրոնների և կրոնական շարժումների միանալու) և վերափոխարկման (այն է՝ սկզբնական (էթնո)կրոնական ավանդույթին վերադառնալու) գործընթացները ուղղակի պատկանում են վերոնշյալ երևույթներին:

Հարկ է նշել, որ էթնոկրոնական փոխարկման և վերափոխարկման գործընթացները դասականորեն ուսումնասիրվել են մարդաբանության, լեզվաբանության, պատմության և միջմշակութային հետազոտությունների տեսանկյունից: Մեր օրերում, սակայն, ժամանակակից հումանիտար գիտությունների ներքո ստեղծվել է «Conversion Studies» («Վերափոխարկման հետազոտություններ») ուղղությունը, որը վերոնշյալ երևույթներն ուսումնասիրելիս հենվում է ավելի լայն ոլորտի հետազոտական գործիքների ու մեթոդաբանության վրա: Դրանցից են կրոնագիտությունը, կրոնի մարդաբանությունը, կրոնի սոցիոլոգիան, ժողովրդագրությունը, վիճակագրությունը, միգրացիոն տեսությունները, աշխարհագրությունը, ազգագրությունը, բնասափրությունը, հոգեբանությունը, էթիկան, գենդերային հետազոտությունները և մշակութաբանությունը:

Այս աշխատանքի նպատակն է բացահայտել էթնոկրոնական վերափոխարկման մեխանիզմները և դրանց ուսումնասիրության առանձնահատկությունները՝ հիմնվելով հնդկական, թուրքական և իռանդական սփյուռքների փորձի վրա:

Հետազոտության խնդիրն է ուսումնասիրել էթնոկրոնական ինքնության ամրապնդման և վերափոխարկման մեխանիզմները վերոնշյալ էթնիկ պատկանելության ներկայացուցիչների միջև:

Աշխատանքը կատարվել է պատմահամեմատական վերլուծության, առկա գիտական գրականության, ինչպես նաև, երկրորդական տվյալների վերլուծության մեթոդների կիրառմամբ:

*Հիմնաբառեր*¹ էթնոկրոնական ինքնություն, էթնոկրոնական վերափոխարկում, փոխարկում, համաշխարհայնացում, հնդկական սփյուռք, թուրքական սփյուռք, իռլանդական սփյուռք:

Ներածություն

Առկա գիտական գրականության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հիմնական հետազոտական նպատակները, որոնց հետամուտ են լինում էթնոկրոնական փոխարկման և վերափոխարկման երևույթն ուսումնասիրող ժամանակակից հետազոտողները, կրում են բարոյագիտական կամ հոգեբանական ուղղվածություն²:

Էթնոկրոնական կամ կրոնական փոխարկման գործընթացը տեղի է ունենում աստիճանաբար՝ անցնելով *ակուլտուրացիայի*, *ադեզիայի*, *սինկրետիզմի* և *փոխակերպության* փուլերով:

Ակուլտուրացիան ուսումնասիրվող խմբի ակտիվ ինտեգրումն է նոր էթնոմշակութային և սոցիալ-տնտեսական տարածքի: *Ադեզիան* (այն է՝ «կաշեղ և պահեղ») դրսևորվում է նոր հավատալիքների և էթնոկրոնական սովորույթների ընդունմամբ՝ հների հետ մեկտեղ: *Սինկրետիզմի* («կրոնական բաղադրիչների գուգակցում, միաձուլում») փուլում տեղի է ունենում հին և նոր հավատալիքների և սովորույթների համաձայնեցում և միավորում նոր կրոնական սինթեզ կառուցելու նպատակով: Իսկ *փոխակերպումը* հին էթնոկրոնական տարածքի ամբողջական փոխարինումն է նորով³:

Վերը նշված փուլերը մանրամասնորեն կարելի է դիտարկել նաև էթնոկրոնական կամ կրոնական վերափոխարկման գործընթացում, որտեղ կարևոր դեր ունեն նաև լեզվական գաղափարախոսությունները՝ հատկապես կարևորելով ուսումնասիրությունները սոցիալական հարաբերությունների էթնոսոցիալական և էթնոմշակութային դիտանկյուններից:

Սփյուռքի փորձը էթնոկրոնական վերափոխարկման մեխանիզմների ձևավորման գործընթացում

Հնդկական սփյուռք

Ժամանակակից զարգացած երկրների արտաքին քաղաքականությունը համաշխարհայնացման համատեքստում պահանջում է «փափուկ» և «կոշտ» մոտեցումների ներդաշնակ համադրություն, այսինքն՝ ուղղակի ազդեցության և

1 Harms 1962; Nadkarni 2003.

2 Rambo 2014, 25–47.

անուղղակի ազդեցության հավասարակշռություն: Այս պայմաններում Հնդկաստանի սփյուռքյան քաղաքականությունը կարելի է համարել որպես «փափուկ ուժի» գործիք: Ինչպես սփյուռքի ներսում, այնպես էլ սփյուռքի սահմաններից դուրս գործում են պետական կազմակերպություններ, որոնց հիմնական նպատակներից է հնդիկների էթնոկրոնական ինքնության խթանման և ամրապնդման, նաև էթնոկրոնական վերափոխարկմանը միտված պետականորեն մշակված մեխանիզմների կիրառումը:

Հնդիկների *էքսպանսիան* դեպի սահմանակից երկրներ տեղի է ունեցել դեռևս հին ժամանակներից: Միգրացիայի «երրորդ ալիքը», որը կարելի է համարել նաև բռնի, կապված է բրիտանական գաղութարարների հետ: 1833-1917 թթ. մոտ 30 միլիոն հնդիկ բռնի տեղահանվել է թերակղզուց և բնակություն հաստատել Հնդկական օվկիանոսի այլ երկրներում:

1960-ականներից սկսվեց հնդկական միգրացիայի «երրորդ ալիքը»: Այս ալիքի միգրանտներին պայմանականորեն բաժանում են երկու խմբի՝ «նավթագործներ» (ինժեներներից մինչև սևագործ բանվորներ) և «արհեստավարժներ» (մտավորականություն և էլիտա): 1990-ականներից սկսած՝ ի հայտ է գալիս «նոր սփյուռք» հասկացությունը, որը ներառում է բացառապես բարձր և միջին մակարդակի մասնագետների՝ պրոֆեսորների, բժիշկների, ծրագրավորողների, մենեջերների ևն³: Եվ հատկապես միգրացիոն «երրորդ ալիքի» և «նոր սփյուռքի» ներկայացուցիչները կարևոր դեր են խաղացել Հնդկաստանի «փափուկ ազդեցության» և սփյուռքյան քաղաքականության ամրապնդման և ուժեղացման գործում: Հնդկական սփյուռքի ներուժը սկսեց դիտարկվել որպես հնդկական «փափուկ ուժի» կիրառման աղբյուր և ուղեցույց:

Այսօր, ըստ Հնդկաստանի կառավարության պաշտոնական տվյալների, հնդկական սփյուռքը տարածված է աշխարհի շուրջ 206 երկրներում. դրանց թիվը կազմում է առնվազն 28,5 միլիոն մարդ, որից ավելի քան 17 միլիոնն այլ երկրների քաղաքացիներ են:

Մեր օրերում Հնդկաստանի իշխանության ղեկին գտնվող երկու հիմնական կուսակցությունները՝ «Հնդկական ազգային կոնգրեսը» և «Հնդկական ժողովրդական կուսակցությունը» («Բհարաթիա ջանատան»), որին հարում է Հնդկաստանի ներկա վարչապետ Նարենդրա Մոդին, հավատարիմ են ազգայնական գաղափարախոսությանը: Դրա հետևանքով Հնդկաստանի արտաքին և սփյուռքի քաղաքականությունը «փափուկ ուժից» աստիճանաբար վերածվում է «փափուկ հմայքի» ազդեցության:

Հնդկական մշակույթը և կրոնական ավանդույթները լավագույնս դրսևորվում են ժամանակակից տեղեկատվական դարաշրջանում: Հնդկաստանի փորձերը՝ ստեղծելու «Incredible India» անվան տակ ազգային ապրանքանիշ-գաղափարախոսություն, ներառելով դրանում քաղաքական և մշակութային բաղադրիչներ, մեծավ մասամբ հաջողված են:

Սա ազդեց նոր կառույցների ձևավորման (Հնդկաստանի ԱԳՆ-ին կից

հանրային դիվանագիտության բաժին, Հնդկաստանի ԱԳՆ-ին կից արտասահմանյան գործերի բաժին) և նախորդների (Հնդկաստանի մշակութային հարաբերությունների խորհուրդ և Հնդկաստանի արտաքին հարաբերությունների խորհուրդ) արդիականացման վրա, որոնք էլ, պարզվեց, ունակ են աշխատելու Հնդկաստանի սահմաններից դուրս՝ «փափուկ հմայքը» ուժեղացնելու ուղղությամբ: Հնդկական սփյուռքի ներուժը սկսեց դիտարկվել որպես հնդկական «փափուկ ուժի» աղբյուր և ուղեցույց:

Դա հասկանալով՝ Հնդկաստանի կառավարությունը 2000-ականներից հիմնել է հնդկական սփյուռքի հարցերով զբաղվող Բարձր մակարդակի հանձնաժողով, որը վերլուծում է տարբեր երկրներում հնդկական ծագում ունեցող մարդկանց և ոչ *ռեզիդենտ* հնդիկների կարգավիճակը: Կառույցն ուսումնասիրում է հնդկական տարբեր համայնքների ուժեղ և թույլ կողմերը՝ ընդհանուր առմամբ, ձևավորելով Հնդկաստանի սփյուռքյան քաղաքականությունը, մշակելով ռազմավարություն՝ սփյուռքը ներգրավելու Հնդկաստանի սոցիալ-տնտեսական և տեխնոլոգիական առաջընթացին:

Արտագաղթողների հետ փոխգործակցության ոլորտում Հնդկաստանի նշանակալի նախաձեռնությունների շարքում կարելի է առանձնացնել «Ջանաչիր Հնդկաստանը» (Know India), որը նպաստում է Սփյուռքում 18-ից 26 տարեկան հնդկական ծագում ունեցող երիտասարդների էթնոկրոնական կողմնորոշմանը, ինչպես նաև «Գտիր քո արմատները» (Tracing your roots) ծառայությունը, որում մեծ նշանակություն է տրվում առցանց տեխնոլոգիաներին, որոնք արտագաղթողներին հնարավորություն են տալիս գտնելու Հնդկաստանում բնակվող մերձավոր և հեռավոր ազգականներին:

Հնդկական «նոր սփյուռքը» զարգացած երկրներում համարվում է ամենահաջողակ սփյուռքներից մեկը: Հնդիկները արագ են ձուլվում, չնայած արտահայտված բազմաէթնիկությանը և շատ երկրներում տարածվածությանը, հնդկական սփյուռքի *մոբիլիզացիոն* հնարավորությունները մեծ են այն պատճառով, որ «հնդկական աշխարհ» հասկացությունը և դրա պահպանումը, նույնիսկ ձուլվածների համար, միևնույնն են, արժեքավոր գաղափար և ինքնության հիմք են: Հնդկաստանը նաև «նոր սփյուռքի» հետ է կապում բազմաթիվ հավակնոտ տնտեսական ծրագրերի իրականացումը⁴:

Ներկայումս Հնդկաստանի պետական քաղաքականության գաղափարական հիմքը, ըստ էության, հինդուական «էթնոկրոնական» ազգայնականությունն է: Այս գաղափարախոսության ներքո է հանդես գալիս «Սանգի պարիվարը» (Սանգիների ընտանիքը), որը տարբեր պետական կազմակերպությունների հիերարխիկ ցանց է, մեկ այլ կառավարական կազմակերպության՝ «Ռաշտրիա սվայամսնակ սանգի»-ի (Հայրենիքի կամավոր ծառաների միություն) բարձր ղեկավարության ներքո:

Այս պետական կազմակերպությունները զբաղված են Հնդկաստանի ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին քաղաքականության հարցերով, որոնք

ներկայացված են ի դեմս երկու «Էթնոկրոնական» ազգայնական կազմակերպությունների՝ «Հինդու սվայամսևակ Սանգ» (Հինդուիզմի կամավոր ծառաների միություն) և «Վիշվա Հինդու փարիշադ» (Հինդուների համաշխարհային խորհուրդ), որոնք ակտիվորեն գործում են երկրի սահմաններից դուրս: «Հինդուիզմի կամավոր ծառաների միությունը» ներկայումս գործում է աշխարհի 156 երկրներում և ունի 3289 մասնաճյուղ: «Հինդուների համաշխարհային խորհուրդն» ամբողջ աշխարհում ունի 29 մասնաճյուղ և հիմնականում աշխատում է հնդկական խոշոր սփյուռք ունեցող երկրներում, ինչպիսիք են ԱՄՆ-ն, Կանադան, Մեծ Բրիտանիան, Ավստրալիան, ՀԱՀ-ը ևն:

Վերոնշյալ կազմակերպությունների նպատակներն են՝

- սփյուռքի հնդիկների էթնոկրոնական ինքնության պահպանում,
- սփյուռքի հնդիկների էթնոկրոնական ինքնության պահպանում և նրանց այլ էթնոկրոնական խմբերի անցման կանխարգելում,
- հնդկական սփյուռքի համախմբում,
- սփյուռքում հինդուիզմի և նրա բարոյական ու հոգևոր արժեքների պաշտպանություն ու քարոզչություն,
- կրոնափոխ եղած հինդուների (դեպի քրիստոնեություն կամ իսլամ) վերադարձը դեպի հինդուիզմ:

Նրանց գործունեության հիմնական ուղղությունը տարբեր երկրների ուսումնական հաստատություններում հինդուական կրոնական կրթության կազմակերպումն է, որտեղ և նրանց մասնաճյուղերն են: Այդ թվում նաև՝

- հինդուական տաճարների կառուցում,
- մասնակցություն բարեգործական ակցիաներին,
- նյութական և սոցիալական աջակցության տրամադրում հինդուներին, այդ թվում՝ երեխաներին, տարեցներին և հաշմանդամներին,
- հինդուների և հինդուիզմի վարկաբեկման դեմ բողոքի ցույցեր ընդդեմ լրատվամիջոցների կամ կառավարությունների համապատասխան գործողությունների դեմ, հնդիկներով խիտ բնակեցված երկրներում,
- հինդուական կրոնական տոների կազմակերպում (Դիվալի, Ջանմա-աշտամի, Ռամա-նավամի) ևն,
- յոգայի փառատոների և մարզական մրցումների կազմակերպում՝ շեշտը դնելով այս տոնակատարություններին սփյուռքյան ընտանիքների ներգրավման վրա:

Հնդկաստանում «Հայրենիքի կամավոր ծառաների միություն» կազմակերպությունը և սփյուռքում նրա ճյուղը՝ «Հինդուիզմի կամավոր ծառաների միությունը» պատկանում են այժմ իշխող Հնդկաստանի ժողովրդական կուսակցությանը:

Վարչապետ Նարենդրա Մոդիի անձնական ղեկավարությամբ զարգացման ծրագրեր են իրականացվում ինչպես հայրենիքում, այնպես էլ սփյուռքում: Օրինակ՝ տնտեսական ծրագիր՝ «Երկրի զարթոնքի ճակատ», կրոնական

ծրագիր՝ «Հինդուների համաշխարհային խորհուրդ» ևն⁵:

Բոլոր կազմակերպություններն ու նրանց գործընկերները հավատարիմ են գաղափարական հիմնական կետերին, որոնք ուղղված են հինդուական էթնոկրոնական ինքնության պահպանմանը և էթնոկրոնական վերափոխարկման մեխանիզմների ստեղծմանը:

Ինչպես Հնդկաստանի, այնպես էլ սփյուռքի կրթական հաստատություններում (դպրոցներում, համալսարաններում) հինդուական կրոնական կրթության ներդրումը, հինդուական տաճարների կառուցումն ու պաշտպանությունը, կրոնական համաժողովների, հանդիպումների և տոների անցկացումը, իրենց հերթին, հիմնարար դեր են խաղում ամբողջ աշխարհում սփռված հնդիկների էթնոկրոնական ինքնության պահպանման և էթնոկրոնական վերափոխարկման հարցերում:

Հնդկաստանի սփյուռքյան քաղաքականության մեջ հնդկական հատուկ ծառայությունները նույնպես ունեն իրենց գործառնություններն ու նշանակությունը: Հնդկական հետախուզությունը ներգրավված է տեղեկատվական անվտանգության հարցերում ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս, հատկապես սփյուռքում: Վերահսկում է հնդիկ երիտասարդ սերնդին ուղղված կայքերի մեծ մասը, նպաստում է հնդկական ժամանակակից և ավանդական գրականության տարածմանը ինչպես *Էմիգրացիոն*, այնպես էլ հայրենական: Այսպիսով՝ հնդկական կրոնական տարրը դառնում է Արևմուտքի մեծ քաղաքների մշակութային կյանքի անբաժանելի մասը:

Եւ չնայած այն հանգամանքին, որ հնդկական սփյուռքում արդեն մեծացել է մի սերունդ, որի համար բնակության երկրի լեզուն հարազատ է դարձել, համայնքներում, այնուամենայնիվ, գերակշռում է էթնո-կրոնական նույնականացման հարցը, և նախնիների հայրենիքի լեզուն և գրականությունը կարևոր դեր են խաղում ազգային էթնոկրոնական ինքնագիտակցության պահպանման գործում:

Հնդկական գրականության, մշակութային միջոցառումների, ներառյալ մշակութային քարոզչության՝ ֆիլմերի, երգերի տարածման միջոցով և աճող կրոնական գործոնի ազդեցության պարագայում այսօր արտագաղթողների երեխաների և թոռների ավանդական մշակութային արժեքների օտարման գործընթացը հնարավոր է դարձել դանդաղեցնել⁶:

Վերոնշյալ բոլոր մեխանիզմներն ունեն մեկ հիմնական նպատակ՝ պահպանել և վերադարձնել սփյուռքի ներկայացուցիչներին դեպի հինդուիզմի արմատները, պաշտպանել նրանց իրավունքները և քարոզել հնդկական ավանդական արժեքները:

Էթնոկրոնական վերափոխարկման թուրքական փորձը

Թուրքական սփյուռքը աշխարհում ամենաարագ աճող և երիտասարդ

5 Зайцев 2023.

6 Васильева 2023.

սփյուռքներից մեկն է և հատել է 6 միլիոնի սահմանը:

Թուրքական համայնքներ կան Ավստրալիայից մինչև ԱՄՆ⁷, սակայն թուրք միգրանտների հիմնական մասը բնակվում է Արևմտյան Եվրոպայում, մասնավորապես Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, Հոլանդիայում, Բելգիայում:

Թուրքական սփյուռքի ձևավորումը կապված է եվրոպական որոշ պետությունների՝ 20-րդ դարի երկրորդ կեսին առաջացած աշխատուժի պակասն առավել աղքատ երկրներից միջպետական պայմանագրերի հիման վրա հյուր-աշխատողների (Gastarbeiter)⁸ ներգաղթով լրացնելու քաղաքականության հետ:

Հատկանշական է այն, որ Թուրքիայում 2002 թ.՝ «Արդարություն և զարգացում» կուսակցության իշխանության գալուց հետո, երկրում տեղի ունեցած քաղաքական, տնտեսական և գաղափարական փոփոխությունների արդյունքում առավելապես շեշտադրվել է թուրքական սփյուռքի՝ որպես երկրի դիվանագիտությանն աջակցող «փափուկ ուժի»⁹ դերը: Օգտագործելով իր հիմնադրած կրթական և մշակութային կենտրոնները, ֆինանսավորելով ամենատարբեր կրթական նախագծեր՝ թուրքական ղեկավարությունը կարողացել է արտերկրում ստեղծել իր դրական կերպարը:

Պետություն-սփյուռք համագործակցության ձևաչափում իրականացվել է Սփյուռքի հետ կայուն հարաբերությունների հաստատման և զարգացման քաղաքականություն՝ օրակարգ բերելով նաև այլ երկրների սփյուռքների հետ համագործակցության հարցը¹⁰:

Այս համատեքստում թեև հարկ է նշել, որ Թուրքիայի՝ արտերկրում թուրքական ազդեցության ուժեղացմանը և իր քաղաքացիների կյանքի որակի բարելավմանը միտված քաղաքականությունը եվրոպական երկրներում հաճախ բխվում է խտրական վերաբերմունքի¹¹:

Ներկայումս Թուրքիայում «սփյուռք» եզրույթը կրում է առավելապես քաղաքական իմաստ: Մինչ այդ արևմուտք և հատկապես եվրոպական երկրներ մեկնած աշխատավորներին բնորոշելու համար օգտագործվում էր gurbetçi¹² (թարգմանաբար՝ պանդուխտ) բառը: Միայն վերջին շրջանում է, որ «սփյուռք» եզրույթը կիրառվում է եվրոպաբնակ թուրքերին բնորոշելու համար¹³:

7 Aydin 2014, 10.

8 Чулковская 2014, 10. 1950-1960-ական թթ. բնակչության արագ աճի, տնտեսական և քաղաքական մի շարք խնդիրների պատճառով ծանր վիճակում գտնվող Թուրքիայի այսպիսի պայմանագրերը հնարավորություն ընձեռեցին մի կողմից նվազեցնել գործազուրկների թիվը, մյուս կողմից՝ հարստացնել երկիրը արտերկրում աշխատող հայրենակիցների ուղարկած գումարներով, իսկ նրանց վերադարձից հետո տնտեսության մեջ կիրառել եվրոպական առաջատար երկրներում ձեռք բերված փորձը և գիտելիքները:

9 «Փափուկ ուժ» տերմինը 1990 թ. շրջանառության մեջ է դրել ամերիկացի քաղաքագետ Նեյը (Nye 2004):

10 Сафонкина 2014, 149.

11 Öktem 2014, 6.

12 Aydin 2014, 9.

13 Ünver 2013, 183.

Պատմական տեսանկյունից «թուրքական ինքնություն» հասկացությունը ներառում է մի քանի *կայրեզորիա*. առաջին՝ էթնիկ-ռասայական ինքնություն, երկրորդ՝ կրոնական, երրորդ՝ ազգային¹⁴: Առաջին հերթին թուրքական ինքնությունն առաջացել է որպես ինքնություն, որը բնութագրում է հասարակությունը էթնիկ կամ ռասայական տեսանկյունից: Թուրքական էթնիկ-ռասայական ինքնության հետ ասոցացվող և նրա ներկայացուցիչների կողմից կիսվող տարրերի մեջ ամենակարևորը, անկասկած, հենց «թուրք» անվանումն է և թուրքերենը:

«Թուրքական ինքնություն» հասկացությունը ենթադրում է նաև կրոնական ինքնություն: Քանի որ 16-րդ դարում տեղի ունեցավ թուրքական ինքնության և մահմեդականության վերջնական նույնականացումը, այս իմաստով պետք է ընդգծել, որ «թուրք» և «մուսուլման» հասկացությունները համընկնում են և կրում նույն իմաստը¹⁵:

Ուշագրավ է այն, որ այս պարագայում Օսմանյան կայսրությունն ընկավում էր ոչ թե որպես թուրքական, այլ իսլամական կայսրություն:

«Թուրքական ինքնություն» հասկացությունը ներառում է նաև ազգային ինքնություն եզրույթը, որն առաջացել է ազգային պետության, այն է՝ Թուրքիայի հանրապետության ձևավորմամբ¹⁶:

Թուրքական սփյուռքում էթնոկրոնական վերափոխարկման մեխանիզմները գործի դնելու համար տարբեր ոլորտներում իրականացվում են մի շարք նախաձեռնություններ: 2008 թ. Գերմանիայում թուրքական համայնքի հետ հանդիպման ժամանակ Ռ. Թ. Էրդողանը հայտարարել էր, որ ձուլումը համարադրկային մեղք է և հանցագործություն մարդկության դեմ: Միաժամանակ նա թուրքերին կոչ էր արել ինտեգրվել, բայց չձուլվել, նախ սովորել թուրքերեն, հետո՝ գերմաներեն. «Թուրքերենը ձեր մայրենի լեզուն է, և դուք պետք է այն սովորեցնեք ձեր երեխաներին»¹⁷:

Էթնոկրոնական ինքնության պահպանմանն ուղղված նախաձեռնություններից է մզկիթների կառուցումը, որոնց թիվը տարեցտարի ավելանում է. այդ գործընթացին ակտիվ մասնակցում են թուրքական կրոնական համայնքները: Դրանցից ամենաազդեցիկը Ֆեթուլլան Գյուլենի կրոնական համայնքն է, որը 1990-ականներին ետխորհրդային տարածքում հիմնել է տասնյակ դպրոցներ¹⁸:

14 Юрджев 2010.

15 Waxman 2000, 13-14.

Մամուլների ժամանակաշրջանում թուրքական գերիշխանությունը նկատվում էր Աֆրիկայում և Միջերկրական ծովում, հատկապես՝ Երուսաղեմում և Եգիպտոսում: Այդ ժամանակվանից «Թուրք» բառն ամբողջ աշխարհի համար դարձել է մուսուլման բառի հոմանիշը: Տե՛ս Ишак 2020, 38.

16 Sasajkovski et al. 2019, 125. Թուրքիայի Հանրապետությունը հռչակվել է 1923 թ. հոկտեմբերի 29-ին:

17 Das sagte Ministerpräsident Erdogan in Köln.

URL:<https://www.welt.de/debatte/article1660510/Das-sagteMinisterpraesident-Erdogan-in-Koeln.html> դիտումը՝ 06.10.2023

18 Այս մասին առավել մանրամասնորեն տե՛ս Иванов 2014.

Մզկիթների ներսում և շրջակայքում հիմնականում տիրում է թուրքական մթնոլորտ: Շրջակայքում կառուցվում են թուրքական անուններով խանութներ՝ Թուրքիայից բերված ապրանքներով ևն: Մզկիթներում կան հատուկ սենյակներ երեխաների համար, որտեղ նրանց սովորեցնում են Ղուրանի թուրքերեն և արաբերեն ճիշտ ընթերցանությունը¹⁹:

Սփյուռքում թուրքերը հնարավորություն ունեն դիտելու թուրքական հեռուստատեսության հաղորդումները: Առավել տարածված են այն հեռուստաալիքները, որոնք վերաբերում են սփյուռքում բնակվող թուրքերին: Բացի այդ՝ պարտադիր հեռարձակվում են կրթական և պատմական սերիալներ²⁰:

Թուրքիայի հեռուստատեսությունն ամեն տարի հեռարձակում է կրոնական և ազգային տոների անցկացումը. սա թույլ է տալիս սփյուռքում բնակվող թուրքերի շրջանում ուժեղացնել էթնոկրոնական ինքնությունը:

Տարածաշրջանի երկրների հետ տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական և մշակութային կապերի զարգացման և ամրապնդման համար Թուրքիան օգտագործել է մի շարք ինստիտուտներ:

Թյուրքախոս պետությունների հետ հարաբերությունները զարգացնելու համար կառավարության որոշմամբ 1991-ից գործում է Թյուրքական համագործակցության և համակարգման գործակալությունը (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, այսուհետ՝ TİKA)²¹: Կազմակերպության պաշտոնական կայքում տեղադրված հայտարարության համաձայն՝ դրա նպատակն է ԽՍՀՄ փլուզման արդյունքում անկախություն ձեռք բերած Կենտրոնական Ասիայի պետությունների և Կովկասի ժողովուրդների հետ տնտեսական, հասարակական, մշակութային, կրթական և կրոնական կապերի սերտացումն ու ակտիվ համագործակցությունը²²: Սակայն այս կազմակերպությունը սկսեց ակտիվ գործունեություն ծավալել նաև դեպի բալկանյան, Մերձավոր Արևելքի, Արևմտյան Եվրոպայի, Աֆրիկայի և Լատինական Ամերիկայի պետություններ:

1993 թ. Թուրքիայի նախաձեռնությամբ ստեղծվել է Թյուրքալեզու երկրների մշակույթի և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կազմակերպությունը՝ Թյուրքքուլթը, որն անվանում են թյուրքական աշխարհի ՅՈՒՆԵՍԿՕ²³:

Թյուրքքուլթն իր խնդիրը տեսնում է թյուրքական ժողովուրդների հոգևոր մերձեցմանն ու եղբայրական միասնության ամրապնդմանը նպաստելու, թյուրքական մշակույթն աշխարհում ներկայացնելու և դրա ավանդույթները հաջորդ սերունդներին փոխանցելու մեջ²⁴: Կազմակերպության գլխավոր գրասենյակը գտնվում է Անկարայում:

Մշակույթի պահպանության ուղղությամբ լուրջ աշխատանքների սկիզբ

19 Киреев 2002, 75-76.

20 Сафонкина 2014, 153.

21 Թյուրքական համագործակցության և համակարգման գործակալության պաշտոնական կայքէջ՝ (TİKA), URL: <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649> դիտումը՝ 06.10.2023

22 Կազմակերպության մասին տե՛ս Մինասյան 2014:

23 Сафонкина 2014, 151.

24 Կազմակերպության պաշտոնական կայքէջը <http://www.turksoy.org> դիտումը՝ 06.10.2023

են համարվում 2007 թ. հիմնադրված միջնադարյան թուրք բանաստեղծ Յունուս Էմրեի անվան մշակութային կենտրոնները (Yunus Emre Vakfi): Հիմնադրամի կողմից ֆինանսավորվող կենտրոններում, որոնց թիվն արտասահմանում հասնում է մոտ 25-ի²⁵, քարոզվում են թուրքական մշակութային և կրոնական արժեքները, անցկացվում են թուրքերենի դասընթացներ ևն:

2009 թ. դեկտեմբերին Ալբանիայի մայրաքաղաք Տիրանայում նմանատիպ կենտրոնի բացման ժամանակ իր ելույթում Ա. Գյուլը «Յունուս Էմրե» հիմնադրամի անվանել է «Թուրքիայի անտեսանելի զենք»²⁶:

«Յունուս Էմրե» կենտրոնների տեղաբաշխման աշխարհագրությունը բավական ընդգրկուն է. այն ներառում է նաև թուրքական ժողովուրդներով բնակեցված գրեթե բոլոր երկրները:

Այս համատեքստում նշենք, որ թուրքական քաղաքական և գիտական շրջանակները փորձում են «թուրքական սփյուռք» հասկացության մեջ ներառել նաև Կենտրոնական Ասիայում, Բալկաններում, ՌԴ-ում ապրող թուրքական ժողովուրդներին:

2010 թ. մարտի 24-ին ԹԱՄԺ-ի (Թուրքիայի ազգային մեծ ժողով) որոշմամբ հիմնադրվեց Արտասահմանում բնակվող թուրքերի և բարեկամ հասարակությունների վարչությունը (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı), որի նպատակը, նախկին ղեկավար Քեմալ Յուրթնաչի խոսքերով, արտասահմանում բնակվող թուրքերին անկազմակերպ ամբոխից սփյուռքի վերածելն է²⁷: Վարչությունը Թուրքիայի փոխվարչապետի անմիջական վերահսկողության տակ է:

Վարչությունը կազմված է 9 բաժիններից, որոնք ակտիվ աշխատանքներ են իրականացնում թուրքական սփյուռքի հետ թուրքերի շրջանում էթնոկրոնական ինքնության պահպանման, ուժեղացման և էթնոկրոնական ձուլմանը խոչընդոտող հարցերում:

Արտասահմանում բնակվող թուրքերի վարչության անմիջական նախաձեռնությամբ ամբողջ աշխարհում կազմակերպվում են թուրքական պատմական և կրոնական արժեքները ցուցադրող և քարոզող ցուցահանդեսներ, սեմինարներ ու գիտաժողովներ: Նշենք նաև, որ վարչության անմիջական ֆինանսավորմամբ տպագրվում են հիմնականում թուրքական, օսմանյան մշակույթին, ինչպես նաև սփյուռքյան համայնքների ստեղծման պատմությանն ու արդի վիճակին նվիրված հոդվածներ ու գրքեր:

Այսպիսով՝ արևմտյան հասարակություններում թուրքական համայնքի գործունեության տնտեսական, սոցիալ-քաղաքական և էթնո-դավանաբանական ասպեկտների դիտարկումը հնարավորություն է տալիս արևմտյան հասարակությունների կողմից թուրքական համայնքների ներկայացուցիչների նույնականացման և թուրքերի ինքնանույնականացման խնդիրները վերլուծելու

25 Аватков и др. 2013, 116.

26 Аватков и др. 2013, 117.

27 Պողոսյան և այլք 2016, 30:

արևմտաեվրոպական մշակույթի և արժեքների գերիշխող միջավայրի համատեքստում:

Չնայած «փափուկ ուժի» քաղաքականության դրական արդյունքներին՝ Թուրքիայի գործունեությունը միտված է արտասահմանում իր ազդեցության առաջնման բազմաչափ ռազմավարության մշակմանը՝ վերանայելով և վերլուծելով դրա իրականացման մեխանիզմները:

Էթնոկրոնական վերափոխարկման իռլանդական փորձը

Այս բաժնում փորձ է արվել վեր հանելու իռլանդական սփյուռքի որոշ առանձնահատկություններ, որոնք լույս կսփռեն սփյուռքում իռլանդացիների էթնոկրոնական ինքնության պահպանման, ուժեղացման և էթնոկրոնական վերափոխարկման մեխանիզմների կիրառման գործընթացի վրա:

Իռլանդական սփյուռքի ձևավորման պատմությունն ունի երկու փուլ. առաջինը սկիզբ է առել 17-րդ դարում, երբ Իռլանդիայում հաստատվեց Անգլիայի գերիշխանությունը՝ բողոքականների մեծամասնությամբ: Դրա հետևանքով մեծամասնություն կազմող բնիկ իռլանդացիները, որ դավանանքով կաթոլիկներ էին, անցան իրենց ազգակից բողոքական փոքրամասնության ենթակայության տակ:

Միգրացիայի երկրորդ մեծ ալիքը պայմանավորված էր «Մեծ սովի»²⁸ տարիների (1845-1852 թթ.) դժվարություններով, որը հանգեցրեց Իռլանդիայում բնակչության կազմի ու շարժի կտրուկ փոփոխության,²⁹ բայց մինչ այդ 800,000-ից մինչև 1 միլիոն իռլանդացիներ նավարկեցին Հյուսիսային Ամերիկա, որոնց մոտավորապես կեսը հաստատվեց Կանադայում, իսկ մյուս կեսը՝ Միացյալ Նահանգներում: Այս հանգամանքի մասին խոսելիս պետք է շեշտել այն փաստը, որ այս տեղաշարժից հետո կաթոլիկ արտագաղթողների թիվը գերազանցում էր անգլիկաններին և այլ բողոքական համայնքների ներկայացուցիչներին: Իռլանդական պրեսբիտերական (կալվինականության հետևորդներ) և անգլիկան միգրանտները, որոնք տեղափոխվել են Ամերիկա 19-րդ դարի առաջին կեսին, համեմատաբար քիչ թշնամության էին արժանանում տեղացիների կողմից՝ իրենց սահմանափակ թվով, իսկ իռլանդացիների դեպքում՝ իրենց կրոնի պատճառով:

Միացյալ Նահանգներ ներգաղթողների պատկերը մի փոքր այլ էր՝ պայմանավորված ընդունող երկրի՝ տվյալ պահի քաղաքական մոտեցումներից: Հիշյալ ժամանակահատվածում առաջացավ մի շարժում «The Know Nothing», որի հիմնադիրները բողոքականներն էին: Շարժումը պատմության մեջ առաջին քաղաքական կուսակցությունն էր, որը դեմ էր կաթոլիկների ներգաղթին Միացյալ Նահանգներ՝ նշանակետում ունենալով գերմանացի և հատկապես իռլանդացի ներգաղթյալներին: «Nothings»-ը պայքարում էր ավանդական կաթոլիկ երկրներից ներգաղթը սահմանափակելու, ԱՄՆ-ի տարածքում ոչ անգլե-

28 Whelan 2012, 33-37.

29 Brighton <http://www.heritage.umd.edu/chrsweb/Ireland/ireland.htm>, դիտումը՝ 07.10.23.

րենով խոսելն արգելելու և մի քաղաքականություն ստեղծելու համար, ըստ որի՝ նախքան քաղաքացիություն ստանալը պետք էր 21 տարի անցկացնել ԱՄՆ-ում³⁰: Ներգաղթի երրորդ և չորրորդ ալիքների ժամանակ նոր ժամանածները բախվեցին նմանատիպ կրոնական խտրականության:

20-րդ դարի վերջից իռլանդական էթնիկ ինքնությունը արտերկրում դառնում է ավելի մշակութային և ոչ թե դավանանքային կամ քաղաքական, թեև Հյուսիսային Իռլանդիայից շատ էմիգրանտներ զանազան պատճառներով առանձնանում էին այս միտումից: Այնուամենայնիվ, Իռլանդիան՝ որպես կրոնական հղման կետ, այժմ ավելի կարևոր է դառնում շատ ու շատ կրոնական շարժումների, դրանց հիմնադրման, գործունեության (*նեոպազական* (նեո-հեթանոսական)), ինչպես նաև քաղաքական համատեքստում³¹:

Ներկայումս իռլանդական սփյուռքը գնահատվում է մոտ 80 միլիոն: Այստեղ հատկանշական է այն, որ ԱՄՆ-ում 41 միլիոն մարդ իրեն էթնիկ իռլանդացի է համարում: Ընդհանուր բնորոշմամբ՝ իռլանդական սփյուռքը ներառում է այն բոլոր մարդկանց, որոնց նախնիները եղել են բնիկ իռլանդացի, կամ նրանց, ովքեր ունեն իռլանդական արմատներ:

Ինքնության տեսանկյունից ամենակարևոր գաղափարներից մեկը՝ «իռլանդականությունը», բնորոշվում է ոչ միայն Իռլանդիայի հետ ինքնանույնացմամբ, այլ նաև ինքնանույնացմամբ իռլանդական ողջ սփյուռքի հետ:

Այս հարցի շրջանակում Իռլանդիայի կառավարությունը որոշում է կայացրել, որի համաձայն սփյուռքը ներառում է արտերկրում ապրող ազգությամբ բոլոր իռլանդացիներին, Իռլանդիայի քաղաքացիներին, որոնք արտագաղթել են այլ երկիր, նրանց երեխաներին և մինչև երրորդ սերնդին: Իռլանդական օրենսդրության համաձայն՝ Իռլանդիայի քաղաքացի են համարվում, եթե գրանցվում են Իռլանդիայի արտաքին գործերի և առևտրի վարչության Օտարերկրյա ծնունդների գրանցամատյանում³² (որը համապատասխանեցված է ժամանակակից պահանջներին և գործում է համացանցային հարթակում):

Այդ մոտեցումը իռլանդական ողջ սփյուռքը համախմբելու, իռլանդացիների էթնոկրոնական ինքնությունը պահպանելու, այլ էթնոկրոնական խմբերին անցնելու միտումները կանխելու և իռլանդական ժառանգությունը գալիք սերունդներին փոխանցելու համակարգային և *ինստիտուցիոնալացված* ձև է, որն արդյունավետորեն լուծում է նաև սփյուռքի հաջորդ սերունդների շրջանում իռլանդական ինքնության պահպանման հիմնախնդիրը: Քաղաքացիություն կարող են ստանալ նաև արտագաղթած քաղաքացիների ծոռները, եթե նրանց ծնողներից առնվազն մեկն ունեցել է քաղաքացիություն:

Ինչպես վերը նշեցինք, իռլանդական սփյուռքի մեծ մասն այսօր կենտրոնացած է Միացյալ Նահանգներում՝ ավելի քան 41 մլն մարդ: Երկրորդ տեղում Մեծ Բրիտանիան է, որտեղ բնակվում է շուրջ 10 մլն իռլանդացի: 7 մլն իռլան-

30 Miller 2008, 20-26.

31 Maignant 2017, 75-79.

32 <https://www.dfa.ie/citizenship/born-abroad/registering-a-foreign-birth> դիտումը՝ 29.09.23

դացի ապրում է Ավստրալիայում, 4 մլն՝ Կանադայում: Մեծաթիվ համայնքներ կան նաև Արգենտինայում, Բերմուդյան, Կարիբյան կղզիներում, Մեքսիկայում, Չիլիում, Ուրուգվայում:

Իռլանդական ինքնության պահպանման կարևոր գրավականներից է «իռլանդերենը», ինչպես նաև ազգային մշակույթն ու ավանդույթներն են: Ազգային տոները դարձել են համայնքի անդամների և համայնքների միջև կապերի ամրապնդման միջոց: Այս առումով ողջ աշխարհում իռլանդացիների էթնոկրոնական ինքնության պահպանման տեսանկյունից յուրօրինակ նշանակություն ունի Սբ Պատրիկի օրը, որը նշում են մարտի 17-ին՝ ի հիշատակ Իռլանդիայի երկնային հովանավոր Սուրբ Պատրիկի ննջման տարեկիցի (մոտ 385-461 թթ.): Այն խորհրդանշում է իռլանդացիների կողմից քրիստոնեության ընդունումը: Քրիստոնեական այս տոնը կամ հիշատակի օրը բացառիկ է նրանով, որ ոչ միայն ունի պետական աջակցություն, այլև նշվում է բազմամարդությամբ և համախմբվածությամբ³³: Իռլանդիայի կառավարությունն իր միջոցներով խրախուսում է սփյուռքում ազգային և կրոնական այս տոնի և մշակութային այլ տարրեր միջոցառումների կազմակերպումը:

Ընդհանուր առմամբ, իռլանդացիների էթնոկրոնական ինքնագիտակցության խթանման հիմքում հենց պետությունն է: Իռլանդական պետության ջանքերով է նաև, որ իռլանդական սփյուռքի կրոնական ու հասարակական համայնքներն ու քաղաքական կուսակցությունները էական դեր են խաղացել հյուսիսիռլանդական հակամարտության³⁴ կարգավորման ու այդ գործընթացին ներգրավվելու գործում:

Պետության նախաձեռնությամբ իրականացված ծրագրերի շնորհիվ սփյուռքում ձևավորվեցին քրիստոնեական կառույցներ, որոնք վերջ դրեցին համայնքի (ԱՄՆ) կայուն հիմքերը թուլացնող ազգամիջյան խնդիրներին: Հիմնականում նման կառույցների գործունեությունն ուղղված է նաև քաղաքական կուսակցությունների հետ երկխոսության հաստատմանն ու դրանց ուշադրության սևեռմանը քաղաքացիական հասարակության խաղաղարար ներուժի բարձրացման վրա: Հյուսիսիռլանդական հակամարտությանը աջակցելու համար ստեղծվում էին հիմնադրամներ, որոնց գլխավոր նպատակն այնպիսի մթնոլորտի ստեղծումն էր, որը կաթոլիկ և բողոքական համայնքներին թույլ կտար մտքերի փոխանակություն կատարել: Պետք է նշել, որ ԱՄՆ-ի իռլանդական համայնքը 20-րդ դարի կեսերին պառակտման փուլ էր թևակոխել՝ պայմանավորված միջդավանանքային հարցերով, այն է՝ կաթոլիկ և անգլիկան համայնքների միջև առկա տարաձայնություններով:

Տարեցտարի հայրենիք-սփյուռք հարաբերությունների բնույթը փոխվում է, ստեղծվում են նորանոր ծրագրեր, որոնք կառավարվում են պետական և կիսապետական գերատեսչությունների կողմից՝ կառավարելու Իռլանդիայի հարաբերությունները սփյուռքի հետ և սփյուռքում էթնոկրոնական ինքնության

³³ Delaney 2011.

³⁴ Delaney 2007, 24.

պահպանման և ուժացման դեմ մեխանիզմներ մշակելու:

Սփյուռքում քարոզչությունն ու դիվանագիտությունը հիմնվում են այն բանի վրա, որ փաստաբանները, *ակտիվիստները*, քարոզիչները և դեսպանները սփյուռքյան համայնքներում կարող են օգտագործել իրենց գիտելիքներն ի նպաստ հայրենիքի: Իռլանդական սփյուռքում գործում են կապիտալի շուկաներ,³⁵ Սփյուռքի ուղղակի ներդրումներ, Սփյուռքի գիտելիքի ցանցեր, Սփյուռքի բարեգործության ցանցեր, վերադարձի միգրացիայով զբաղվող վարչություն:

Իռլանդական սփյուռքում ուժացումը կանխելու, էթնոկրոնական ինքնությունը պահպանելու և էթնոկրոնական վերափոխարկման մեխանիզմները գործի դնելու մեջ կարևոր դերակատարություն ունեն նաև իռլանդական պետական և միջազգային հիմնադրամները³⁶: «Իռլանդական հիմնադրամ», «Միջազգային հիմնադրամ Իռլանդիայի համար» և «Atlantic» մարդասիրական կազմակերպությունները դրա վառ օրինակներն են: Միայն անցած երեսուն տարիների ընթացքում Իռլանդիայի հիմնադրամները հավաքել են ավելի քան 300 միլիոն եվրո, որոնք ծախսվել են կրթական, կրոնական ու սոցիալական ծրագրերի վրա³⁷:

ԱՄՆ-ում գործող իռլանդական սփյուռքյան բարեգործական կազմակերպություններն ու բարերարներն ունեն մեկ նպատակ՝ կազմակերպել էթնիկ իռլանդացիների վերադարձն իրենց ավանդական էթնոմշակութային միջավայր և վերադարձը Մայր Հայրենիք: 1980-ականներից ի վեր 40% իռլանդացի, շնորհիվ նման ծրագրերի, վերադարձել է Իռլանդիա:

Այսպիսով, տեղաշարժերի պատմական ընթացքն իռլանդական սփյուռքում առաջացրել է էթնիկ ինքնության պահպանման պահանջ: Այն հանգեցրել է Իռլանդիա պետության մշակած հատուկ գործիքակազմերի, ինստիտուցիոնալացված մոտեցումների: Հիշյալ մոտեցումները և դրանցում (էթնո)կրոնական փոխարկման և վերափոխարկման գործընթացները մեծապես պայմանավորված են էթնիկ ինքնության պահպանման հրամայականով: Այս գործընթացը միտված է ոչ միայն պետության և դրա շուրջ առկա խնդիրների բարձրաձայնմանը և լուծմանը, այլև առաջնահերթ լուծում է էթնոկրոնական և դավանանքային հիմնաքարային խնդիրները, որոնք այս շրջանում ավելի ընդգծված են արտահայտվում:

Եզրահանգումներ

Այսպիսով, էթնոկրոնական վերափոխարկման մեխանիզմների ուսումնասիրության համար հիմք է հնդկական, թուրքական և իռլանդական սփյուռքի փորձի ուսումնասիրությունը:

Ուսումնասիրված էթնիկ խմբերը, որոնք ունեն բազմաթիվ սփյուռքներ, պատկանում են տարբեր էթնոկրոնական համակարգերի: Հիմնական կրոնա-

35 Girvin 1997, 48-50.

36 Ferriter 2005, 463.4

37 Foster 2011, 70-85.

կան ուղղություններն ընտրվել են այս խմբերի ներկայացուցիչների մեծամասնության մեջ առավել տարածվածները, այն է՝ հնդկական սփյուռքի դեպքում՝ հիմնականում հինդուիզմը, թուրքական սփյուռքի դեպքում՝ իսլամը, իռլանդականի դեպքում՝ կաթոլիկությունը:

Հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս, որ հնդկական, թուրքական և իռլանդական սփյուռքների շրջանակներում էթնոկրոնական ինքնության ամրապնդման և աջակցման բոլոր ծրագրերը ներդրվում և զարգանում են տարբեր պետական կազմակերպությունների հիերարխիկ ցանցի կողմից՝ համապատասխան պետությունների կառավարությունների բարձր ղեկավարության ներքո: Սա այդ երկրների ազգային անվտանգության կարևոր ուղղություններից և ռազմավարություններից մեկն է:

Տարբեր կրոնական շարժումներին պատկանող բոլոր երեք էթնիկ խմբերը, ինչպես տեսնում ենք, ցուցադրում են էթնոկրոնական ինքնության պահպանման և ամրապնդման որոշ չափով համանման մեխանիզմներ և, որպես հետևանք, վերափոխարկման գործընթաց:

Էթնոկրոնական վերափոխման մեխանիզմները հիմնականում խարսխված են ազգային-կրոնական որոշակի գաղափարախոսությանը պատկանելու գիտակցության բարձրացման վրա: Հնդկաստանը, այս դեպքում, դիմում է հնդկական մշակույթի և «հնդկական աշխարհի» հայեցակարգին, որը շատ հեռու է ժամանակակից Հնդկաստանի սահմաններից: Թուրքիան դիմում է Օսմանյան կայսրությանը և, հետևաբար, նեոօսմանիզմի և պանթուրքիզմի գաղափարախոսություններին, իսկ Իռլանդիան՝ «իռլանդականություն» (The Irish in Us) և «Սպիտակ կաթոլիկություն» հասկացություններին:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԻՆԱՍՅԱՆ 2014

Մինասյան Ն., «Թյուրքական համագործակցության և զարգացման գործակալություն» (TIKA). ստեղծման նպատակներն ու գործունեության բնագավառները // Ժամանակակից Եվրասիա, Թուրքիա. գաղափարախոսության և քաղաքականության հարցեր, հատոր III (2), Երևան, 2014, 106-113:

ՊՈՂՈՍՅԱՆ 2016

Պողոսյան Ն., Կարապողոսյան Ս., Թուրքիայի Հանրապետության և թուրքական սփյուռքի համագործակցության հակահայկական ուղղվածությունը, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2016, 146 էջ:

Аватков 2013

Аватков В.А., Чулковская Е.Е., Центры турецкой культуры имени Юнуса Эмре - "мягкая сила" Турции // Геополитика и безопасность, 2013, № 2 (22), 116-123.

Васильева 2023

Васильева Л. А., Литература диаспоры как «цивилизационный мост» между странами Южной Азии и Запада // Вестник Института востоковедения РАН, 2023, № 4, 124-133.

Емельянова 2022

Емельянова Н.Н., Диаспоральная политика как инструмент «мягкой силы» современной Индии // Сборник тезисов по конференции «Индия: от Британской колонии к глобальной державе», 2022, Институт востоковедения РАН, 9-10.

Зайцев 2023

Зайцев А.А., Основные направления деятельности индусских националистических организаций за пределами Индии // Вестник Института востоковедения РАН, 2023, № 4, 183–192.

Иванов 2014

Иванов В., Движение Фетхуллаха Гюлена: идеология и механизм вербовки // Мусульманский мир, 2014, № 1, 57–68.

Ишик 2020

Ишик О., Турецкая идентичность в историческом процессе // Улку Оджаклары (Ülkü Ocakları), Выпуск 203, Декабрь 2020, 38.

Киреев 2002

Киреев Н.Г., Турецкая диаспора на западе, /Мусульмане на западе (сборник статей)/, Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, Москва, 2002, с. 47–88.

Лунев 2023

Лунев С. И., Развитие индийской диаспоры и ее влияние на внешнеполитическую стратегию Индии // Вестник Института востоковедения РАН, 2023, № 4, 134–149.

Сафонкина 2014

Сафонкина Е.А., Турция как новый актер политики "мягкой силы" // Вестник международных организаций, 2014, Т. 9, № 2, 145–167.

Чулковская 2014

Чулковская Е.Е., Турецкая диаспора Германии: между Анкарой и Берлином, Москва, Институт Ближнего Востока, 2014, 69 с.

Aydin 2014

Aydin Y., The New Turkish Diaspora Policy, Its Aims, Their Limits and the Challenges for Associations of People of Turkish Origin and Decision makers in Germany, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, 2014, 28 p.

Deianey 2007

Delaney E., The Irish in Post-War Britain, Oxford, OUP UK, 2007.

Delaney 2011

Delaney E., Our island story, Towards a transnational history of late modern Ireland // Irish Historical Studies, Cambridge University Press, 2011, Vol. 37, No. 148, Nov., 204–210.

Ferriter 2005

Ferriter Diarmaid, The Transformation of Ireland 1900–2000, Profile, London, 2005.

Foster 2001

Foster R., The Irish History, Telling Tales and Making It Up in Ireland, Oxford, 2011.

Girvin 1997

Girvin B., Political culture, political independence and economic success in Ireland, Irish Political Studies, 12:1, 1997.

Harms 1962

Harms E., Ethical and Psychological Implications of Religious Conversion // Review of Religious Research, Vol. 3, No. 3, Sage Publications, 1962, 122–131.

Maignant 2017

Maignant C., Ireland and the Religions of the Internet, France, Portal HAL - Université de Lille, 2017.

Miller 2008

Miller K., Ireland and Irish America. Culture, Class, and Transatlantic Migration, University of St. Thomas (Center for Irish Studies), Dublin, 2008.

Nadkarni 2003

Nadkarni M., Ethics and Relevance of Conversions: A Critical Assessment of Religious and Social Dimensions in a Gandhian Perspective // Economic and Political Weekly, 2003, Vol. 38, No. 3, 227-235.

Nye 2004

Nye J.S., Soft power. The means to succeed in world politics. New York: Public Affairs, 2004, 28 p.

Öktem 2014

Öktem K., Turkey's new Diaspora policy: The challenge of inclusivity, outreach and capacity, Istanbul, Sabanci University, 2014.

Rambo 2014

Rambo R., Lewis R., Farhadian Ch. (ed.), The Oxford Handbook of Religious Conversion, Oxford Press Publication, 2014, 790 p.

Sasajkovski 2019

Sasajkovski, S., Ljubica, M., The identity of the modern Turkish nation-state: several political & sociological references // Journal of Liberty and International Affairs, 2019, Vol. 5, No. 1, 122-132.

Ünver 2013

Ünver O., Changing diaspora politics of Turkey and public diplomacy, Turkish Policy Quarterly, 2013, Vol. 12, No 1, Istanbul, 2013, 181-189.

Waxman 2000

Waxman D., Islam and Turkish National Identity: A Reappraisal, The Turkish yearbook, vol. XXX, 2000, 1-22.

Whelan 2012

Whelan Kevin, The long shadow of the Great Hunger, Irish Times, Sept. 2012.

Nelli R. Khachatryan

Salvine H. Markosyan

Mariam B. Harutyunyan

Institute of Archaeology and Ethnography, NAS RA

Ethnoreligious reconversion in the context of globalization (the experience of the Indian, Turkish and Irish diasporas)

Keywords: Ethnoreligious identity, ethnoreligious reconversion, conversion, globalization, Indian, Turkish, Irish diasporas.

The study of ethnoreligious conversion and reconversion becomes relevant due to the changing role of religion in modern global society. If previously the religious factor was associated with the maintenance of social stability, order or, on the contrary, with social or ethnic conflicts, then in the conditions of globalization the difference in the functions performed by religion and its significant role in the social development of societies is revealed.

On the backdrop of the dynamic migration processes, the transition of religions and religious movements in the world has led to a variety of forms of religiosity, religious conversion/reconversion. So, the transition to other confessions or religions, which are not “autochthonous” for certain ethnoreligious group, is a process of religious conversion. This phenomenon is intensively studied in social and religious sciences, as well as in interdisciplinary researches. The reverse process, namely, the return to the framework of the original ethnoreligious heritage, has been little

studied. The study of such mechanisms, as well as the dynamics of certain social processes within the framework of a global society, modern countries and ethnic groups with diasporas, significantly increases the research and analytical abilities of the researcher.

This work is an attempt to identify the features of the phenomenon of ethnoreligious reconversion by studying the methods to form and activate its mechanisms used by the Indian, Turkish and Irish diasporas.

Нелли Рафиковна Хачатурян
Сальвине Акобовна Маркосян
Мариам Багратовна Арутюнян

Институт археологии и этнографии НАН РА

Этнорелигиозная реконверсия в условиях глобализации (на опыте индийской, турецкой и ирландской диаспор)

Ключевые слова: Этнорелигиозная идентичность, этнорелигиозная реконверсия, конверсия, глобализация, индийская, турецкая, ирландская диаспоры.

Изучение этнорелигиозной конверсии и реконверсии становится актуальным вследствие изменения роли религии в современном глобализационном обществе. Если прежде религиозный фактор связывался с поддержанием социальной стабильности, порядка или, напротив, с социальными или этническими конфликтами, то в условиях глобализации выявляется разность функций, выполняемых религией и ее значимая роль в социальном развитии обществ.

На фоне динамичных миграционных процессов, переходение религий и религиозных течений в мире привели к разнообразию форм религиозности, религиозной конверсии/реконверсии. Итак, переход к иным конфессиям или религиям, которые, не являются «аутохтонными» для определенных этнорелигиозных групп, являет собой процесс религиозной конверсии. Данный феномен интенсивно изучается в общественных и религиоведческих науках, а также, междисциплинарных исследованиях. Обратный же процесс, а именно, возвращение в рамки изначального этнорелигиозного наследия, малоизучен. Изучение подобных механизмов, также динамики тех или иных социальных процессов в рамках глобализационного общества, современных стран и этносов, имеющих диаспоры, существенно увеличивает изыскательные и аналитические способности исследователя.

Данная работа - попытка выявления особенностей феномена этнорелигиозной реконверсии, изучая методы, используемые индийской, турецкой и ирландской диаспорами для формирования и задействования его механизмов.

Ներկայացվել է՝
 գրախոսվել է՝
 ընդունվել է տպագրության՝

